PRIMA TRADUCERE ÎN IRLANDEZĂ A VECHIULUI TESTAMENT

FEARGHUS Ó FEARGHAIL
Mater Dei Institute, Dublin
fearghus.ofearghail@dcu.ie

Summary: Die erste Übersetzung des Alten Testaments in die irische Sprache war, wie das Neue Testament von 1602, eine Protestantische Initiative und hatte ein missionarisches Ziel. William Bedell, Propst vom Trinity College, Dublin (1627-29), und Bischof in Irland (1629-41), war ihre Inspiration und treibende Kraft. Die Übersetzung der King James Bible in der Ausgabe von 1628, die möglichst wörtlich und verstehbar sein sollte, wurde 1635/1636 abgeschlossen. Übersetzer war William King, der Korrektor James Nangle, aber Bedell selbst hat auch daran gearbeitet. Erst im Jahre 1685 ist die Übersetzung (ohne Apokryphen) veröffentlicht worden – vor allem dank den Bemühungen von Andrew Saul, Narcissus Marsh, Hugh Reily (Herausgeber) und dem berühmten Wissenschaftler Robert Boyle der das Projekt finanziert hat.
Keywords: Old Testament, translation, Irish language, Bedell, King, King James Bible.

INTRODUCERE

În comparaţie cu celelalte traduceri europene în limbi vernaculare ale Vechiului Testament, prima traducere în irlandeză a acestui text a fost produsă destul de târziu. Începută cu mai mult de douăzeci şi cinci de ani înainte de publicarea din 1602/3 a primei traduceri a Noului Testament, traducerea Vechiului Testament în irlandeză a fost probabil finalizată în 1635 sau 1636 şi va vedea lumina tiparului abia peste cincizeci de ani. În timp ce un număr de oameni au contribuit la facerea, editarea şi eventual publicarea traducerii a existat un cleric puritan englez, William Bedell, care a fost inspiraţia şi forţa conducătoare din spatele proiectului original.

WILLIAM BEDELL

William Bedell s-a născut în Essex, Anglia, în satul Black Nutley, în 1571. Acesta a fost trimis la Emmanuel College, Cambridge, instituţie inaugurată în 1584, unde a petrecut şaptesprezece ani sub îndrumarea lui Laurence Chaderton (c. 1536-1640), unul dintre revizorii Bibliei King James din 1611. Emmanuel era un colegiu puritan moderat, unde accentul era pus în special pe studiul şi interpretarea Bibliei şi a limbilor clasice în care a fost scrisă. Aici a obţinut Bedell titlul de licenţiat şi

BDD-A19641 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:03 UTC)

absolvent de masterat, iar în 1593 a fost numit membru al acestei instituţii. A devenit cleric în 1597, iar în 1601 a părăsit colegiul pentru a lua în primire parohia St. Mary din Bury St. Edmonds, Suffolk, în 1602 (Bendall 1999: 83-87).

În 1607, Bedell călătoreşte la Veneţia ca însoţitor oficial al ambasadorului Sir Henry Wotton (1568-1639). Veneţia era în conflict cu Papa Paul al V-lea al Romei şi se afla sub interdicţie în 1606, dar relaţiile s-au îmbunătăţit cu scurt timp înainte de sosirea lui Bedell în oraş, în data de 21 aprilie 1607, iar interdicţia a fost ridicată. În jur de treizeci de ani la acea vreme, Bedell a petrecut trei ani şi jumătate în mediul cultural şi religios al Veneţiei, ani ce aveau să îşi lase amprenta formatoare asupra sa. Potrivit spuselor fiului său William, acesta a devenit

> much improv'd in point of prudence and moderation; meeting there with men, tho' of another persuasion from himself in many points of religion, yet very conscientious and unblameable in life and conversation.[1]

Ulterior, în Irlanda, avea să fie acuzat de o atitudine prea tolerantă faţă de catolici (cf. Shuckburg 1902: 26, 324; McNeill 1943: 99-100). În Veneţia, Bedell devine prieten cu un preot cu vederi radicale din Ordinul Servilor (Servite Friars), Paolo Sarpi (1552-1622/3), care îl ajută să înveţe italiana, şi, de asemenea, cu un specialist în Talmud, Leone da Modena (1571-1622/3), despre care se spune că l-ar fi învăţat pronunţia ebraică. Bedell ţine predici în latină şi în italiană, şi lucrează la traducerea textului *The Booke of Common Prayer* şi a altor lucrări „into the Italian toung"[2]. În perioada sa la Veneţia, Bedell procură o copie a traducerii Bibliei în limba italiană a lui Diodati. Născut în Genova, Diodati (1576-1649) a adus la lumină o a doua ediţie a traducerii sale din 1607. Bedell a mai procurat un manuscris din secolul al XIII-lea al Bibliei ebraice de la Leone da Modena. Odată cu întoarcerea sa, ambele achiziţii sunt transportate în Anglia. Biblia ebraică de la 1284 se află în biblioteca Colegiului Emmanuel, Cambridge.

În 1610, Bedell s-a întors în Anglia împreună cu Wotton, reluându-şi postul din parohia St. Mary. Se căsătoreşte cu Leah Maw, o văduvă cu cinci copii, împreună cu care are trei fii şi o fiică. În 1616 se mută în Horningsheath, o parohie mai prosperă, lângă Bury. Asocierea sa cu Sarpi a continuat şi în Anglia, unde i-a tradus acestuia

[1] Biografia despre tatăl său în Shuckburg 1902: 1-75; acest citat, p. 13. Vezi Ford 1995: 73-98, 89; McCafferty 2009: 173-187; Cabal 2012: 43-57, 44, 48-53.

[2] Într-o scrisoare trimisă din Veneţia către Samuel Ward, datată 30 noiembrie 1613, Bedell menţionează "slender services" (micile servicii) pe care s-a străduit să le efectueze "in Translating the Booke of Common Prayer, his Majesty's Booke; Sir Edwin Sands his booke, The Third Homily of Chrysostome touching Lazarus, and some other things into the Italian toung; part whereof are there and part at Geneva in Sir Diodati his hands" (Shuckburg 1902: 254, 82). Nu se ştie sigur dacă varianta italiană a *The Booke of Common Prayer*, scrisă în 1685 de către Edward Brown ("Presbitero della chiesa Anglicana"), se datorează şi contribuţiei lui Bedell, care nu este menţionat în prefaţă.

BDD-A19641 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:03 UTC)

din urmă câteva lucrări[3]. În 1624, publică un schimb de corespondenţă cu James Wadsworth (c. 1572-1623), un bun prieten de-al său din perioada petrecută la Colegiul Emmanuel, care se convertise la catolicism (Bedell 1624).

În timpul unei vizite la Londra, în 1627, Diodati îl întâlneşte pe Bedell şi este surprins de umila poziţie pe care cel din urmă o ocupa în cadrul Bisericii. Însă lucrurile aveau să se schimbe foarte repede. Cu sprijinul lui James Ussher (1581-1656) arhiepiscop de Armagh, al lui George Abbot (1562-1633), arhiepiscop de Cantebury, şi împreună cu recomandarea lui Wotton către rege, Bedell devine mai târziu, în acelaşi an, rector al Trinity College, în Dublin[4]. După îndelungi deliberări şi o vizită în Irlanda, Bedell acceptă poziţia şi se mută cu familia la Dublin, în 1628.

În Dublin, Bedell iniţiază reforme în cadrul Trinity College, instituind noi reguli şi statute, şi reorganizând situaţia financiară a colegiului. Interesul său pentru limba irlandeză se evidenţiază încă de la început. În prima sa scrisoare de la Dublin către prietenul Dr. Samuel Ward (1572-1643), director al Sidney Sussex College, în Cambridge, îşi mărturiseşte intenţia de a se strădui „to understand the tongue of this country which I see (although it be accounted otherwise) is a learned and exact language and full of difficulty"5. Pe lângă cunoştinţele sale de latină şi greacă, ebraică, siriacă şi italiană, acesta adaugă acum irlandeza, şi îl angajează pe tânărul fiu al unui preot protestant să îl ajute să înveţe limba.

Irlanda era la acea vreme, în mare parte6, o ţară vorbitoare de irlandeză, dar Biserica Protestantă a Irlandei (stabilită prin lege), al cărei înalt cler era aproape în întregime englez, avea o atitudine ambiguă referitor la limba irlandeză.7 Un decret din 1537 prin care se dorea instituirea „English Order, Habit & Language" în Irlanda era încă în vigoare şi servea drept justificare politicilor de anglicizare. Pentru Bedell era totuşi clar că, dacă preoţii Bisericii oficiale aveau să nutrească vreo şansă de a converti irlandezii la protestantism, era esenţial ca aceştia să poată comunica cu cei din urmă în limba lor. Răspunsul pe care l-a dat criticilor săi era că "those people had souls which ought not to be neglected till they would learn English" (Shuckburg 1902: 41). În cadrul Trinity College a introdus o regulă conform căreia studenţii irlandezi la teologie vor studia în irlandeză şi a furnizat un fond de finanţare anual în valoare de £3, pentru a-i susţine. A introdus un program de

[3]Sarpi 1625, Sarpi 1626; fiul său William susţine că acesta a mai tradus şi două volume din istoria Consiliului din Trent; cf. Shuckburg 1902: 88-89; McNeill 1943: 82-83, 86, 102.

[4]Shuckburg 1902: 24, 265-266; vezi scrisoarea de recomandare scrisă de către Henry Wotten şi adresată regelui în 1627, în Anon. 1833: 601-17, 602.

[5]Bedell către Samuel Ward, 16 iulie 1628, în McNeill 1943: 86; cf. Cosslett Ó Cuinn, Roibeard D'Uidheas Mac Siacais 1971: 4-5.

[6]Limba irlandeză aparţine unui subgrup al limbilor celtice, împreună cu scoţiana şi manx (Q-Celtic)"; celălalt subgrup conţine limbile galeză, bretonă şi cornică (P-Celtic); engleza aparţine unui grup de limbi germanice.

[7]Despre atitudinea faţă de limba irlandeză în rândurile membrilor Bisericii Oficiale (protestante), vezi McCafferty 2007: 103.

BDD-A19641 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:03 UTC)

rugăciuni de sărbători în limba irlandeză la capelă şi a aranjat ca în cadrul cinei unul dintre membrii irlandezi ai colegiului să citească în irlandeză un capitol din Noul Testament (Mahaffy 1903: 203; Jones 1872: 145.). L-a angajat pe Muircheartach Ó Cionga (Murtagh King), membru al uneia din familiile Co. Offaly, care în mod tradiţional erau asociate cu învăţământul şi literatura în limba irlandeză, să citească "an houre euery day" din traducerea în irlandeză a textului *The Booke of Common Prayer* pentru acei studenţi irlandezi ai colegiului care fuseseră "already chosen" pentru funcţiile de parohi ai Bisericii oficiale. Acest exerciţiu era menit să le îmbunătăţească nivelul de pronunţie şi de utilizare a limbii. Există dovezi care atestă că King, aşa cum va fi numit de aici înainte, a fost poet în stilul clasic irlandez[8].

Odată cu introducerea rugăciunilor în irlandeză în cadrul Trinity College, a apărut şi nevoia unei Psaltiri în aceeaşi limbă. În timp ce *The Book of Common Prayer* fusese tradusă în irlandeză de către Uilliam Ó Domhnaill, Psaltirea sub formă de carte nu fusese încă tradusă, probabil din cauza constrângerilor. Bedell a aranjat ca King să traducă primul psalm, care a fost apoi prezentat la doi foşti studenţi ai Trinity College, care au aprobat traducerea.[9] În data de 5 martie 1628/29, Bedell raporta într-o scrisoare către arhiepiscopul de Armagh, James Ussher, că "our *translation* goeth on in the *Psalms*, and we are now in the *88th"* (Parr 1686: 403*)*.

În septembrie 1629, Bedell devine episcop al diocezelor unificate Kilmore şi Ardagh (doar Kilmore începând cu 1633). În noul său câmp de activitate, acesta întâmpină multiple dificultăţi şi devine implicat într-o serie de controverse. Acesta îşi continuă politica pro-limba irlandeză, prin numirea unor preoţi vorbitori de irlandeză în posturi ecleziastice (vezi Jones 1872: 44; Ford 1995: 90) şi prin publicarea unui scurt catehism în irlandeză şi în engleză, în 1631[10]. Numirea sa ca episcop nu a dus la întreruperea activităţii sale de traducere a Psaltirii în cadrul Trinity College, iar în februarie 1629/30, la doar câteva luni după sosirea sa în Kilmore, era deja în măsură să raporteze către arhiepiscopul Ussher cum că Dl. Nangle, pe care îl angajase ca revizor şi corector al traducerii lui King, pregătea deja varianta irlandeză a Psaltirii pentru tipar.[11]

[8]Vezi scrisoarea lui Bedell către Ussher, 30 iulie 1628, în Shuckburg 1902: 296. Despre unul din poemele atribuite lui Muircheartach O Cionga, vezi McCaughey 2001: 38, n. 1; despre King vezi de asemenea De Brún, Herbert 1986: 118 n. 1.

[9] Bedell către Ussher, 30 iulie 1628, în Shuckburg 1902: 296; cf. De Brún, Herbert 1986: 118, n. 3 şi 4.

[10] Pentru aceasta a utilizat lecturile în irlandeză ale NT efectuate de către Ó Domhnaill în 1602, şi traducerea celor zece porunci şi a rugăciunii *Tatăl nostru* din cadrul variantei *Book of Common Prayer* în irlandeză, tradusă de Ó Domhnaill's.

[11] Bedell către Ussher, 15 februarie 1629/30, citat în Parr 1686: 423: "About the printing the Psalter, which I have caused to be diligently surveyed, by Mr. James Nangle, who adviseth not to meddle with the Verse, but set forth only the Prose, which he hath begun to write out fair to the Press"; cf. Jones 1872: 171; Williams 1986: 190 n. 30.

BDD-A19641 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:03 UTC)

VECHIUL TESTAMENT

În timp ce James Nangle corecta şi scria Psaltirea, Bedell presupunea că King ar fi lucrat la cărţile istorice.[12] Deja era clar că Bedell îşi propusese traducerea întregului Vechi Testament. În afară de unii psalmi şi de unele lecturi din Vechiul Testament care fuseseră traduse de către Uilliam Ó Domhnaill (c. 1570-1628) pentru varianta irlandeză a *The Booke of Common Prayer* din 1608/9, foarte puţin din Vechiul Testament fusese în prealabil tradus în irlandeză.[13] Potrivit fiului său William, Bedell "judg'd the scriptures as essential to the church as the building of stone walls" (Shuckburg 1902: 55). Atent la rezistenţa împotriva limbii irlandeze în rândurile celor care-i împărtăşeau convingerile religioase, Bedell s-a consultat îndelung cu reprezentanţii Bisericii şi ai statului, înainte de a se îmbarca în proiectul de traducere biblică. După ce a obţinut sprijin considerabil, a mers înainte cu lucrul. King era angajat ca traducător, în timp ce Nangle era angajat ca revizor şi corector. După spusele fiului lui Beedell, unul dintre servitorii casei care era irlandez şi ştia să scrie în această limbă, avea rolul de scrib, caligrafiind „fair, sheet by sheet", pe măsură ce King şi Nangle "translated and corrected".[14] Dovezile în acest sens nu sunt atât de clare. Manuscrisul traducerii păstrat în două volume în cadrul bibliotecii Marsh din Dublin (până la Rut, 1 Samuel până la Cântarea Cântărilor), şi într-un volum la Cambridge (Profeţii şi Apocrifele)[15], a fost scris în mare parte de către un singur scrib, însă o a doua mână este evidentă în Psalmii 51, 52, 53 şi 60, şi în Apocrife (cf. De Brún, Herbert 1986: 120 n. 21; Mac Murchadha Caomhánach 1912: XIII; Williams 1986: 52), mai existând şi corecturi sau variante între rânduri în întregul document, scrise în mare parte cu o altfel de cerneală[16].

În timp ce King şi Nangle lucrau la traducere, aceştia locuiau cu Bedell în casa lui din Kilmore[17]. Cei doi erau protestanţi deja, dar nu este clar când aceştia fuseseră convertiţi de la catolicism. Bedell l-a învestit pe King în data de 22 septembrie 1633 şi l-a numit vicar în Templeport, Co. Cavan (29 September 1633), asigurându-i

[12] Letter to Ussher, 15 February 1629/30, în Parr 1686: 423: "Mr. Murtugh King I have not heard of a long time. I hope he goeth on in the Historical Books of the Old Testament".

[13] Seaán Ó Cearnaigh a tradus Num. 6:24-26 şi Eccl. 36:1-3 pentru catehismul irlandez din 1571; vezi Ó Cuív 1992.

[14] Shuckburg 1902: 56. Fiul lui Bedell, William, nu numeşte scribul (cf. Williams 1986: 52).

[15] Marsh's Library MS Z.4.2.3a-b; University Library Cambridge Dd.9.7.

[16] Există dovezi contradictorii privitoare la identitatea principalului scrib. William Bedell, în biografia despre tatăl său, susţine că unul dintre servitorii casei tatălui său a fost scribul, dar într-o scrisoare către episcopul Ussher din 15 februarie 1629/30, citat mai sus, Bedell susţine că James Nangle a fost cel care a scris frumos traducerea irlandeză a Psalmilor pentru tipar. Dacă scrisoarea ar fi veridică, atunci mâna principală din manuscris poate fi a lui Nangle. Dar vezi De Brún, Herbert 1986: 120.

[17] Cf. Shuckburg 1902: 56: "They had their entertainment at the bishop's house as long and as often as any comparing and reviewing work was in hand".

BDD-A19641 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:03 UTC)

astfel un venit (vezi Jones 1872: 176-7; Leslie 2008: 588). Nangle a primit o funcţie clericală în Monstrim, Co. Cavan, în aprilie 1636.[18]

În februarie1633/34, traducerea se afla într-un stadiu evoluat, aşa cum Bedell era în măsură să povestească prietenului său apropiat Samuel Ward, şi anume că traducerea se afla în faza de "written out fair".[19] În noiembrie 1634, traducerea Vechiului Testament a fost discutată în cadrul Consiliului Ecleziastic al Bisericii Oficiale ţinut la Dublin, ocazie cu care opinii contradictorii au fost exprimate în legătură cu acest subiect. Bedell s-a exprimat clar în favoarea proiectului, în timp ce John Bramhall (1594-1663), episcop de Derry, s-a opus. Argumentele lui Bedell, alături de sprijinul arhiepiscopului Ussher de Armagh, au ieşit învingătoare. Părea că drumul către tipărirea traducerii se deschisese. Tot în cadrul Consiliului s-a decis ca în parohiile în care toţi sau aproape toţi enoriaşii erau irlandezi, să se trimită cât mai repede posibil câte o copie după Biblie şi două copii ale *Booke of Common Prayer* în "the Irish tongue", al căror cost va fi suportat în întregime de către parohie (cf. Mason 1843: 226). În dieceza lui Bedell, mare parte a enoriaşilor erau catolici şi vorbitori de irlandeză; în câteva parohii, scria fiul său William, "there was not one British or protestant, save the minister's family, and sometimes not all his family so either" (Shuckburg 1902: 40).

BIBLIA *KING JAMES* DIN 1628

Textul care a fost folosit pentru traducere este descris de către Alexander Clogie în biografia sa dedicată lui Bedell, ca "the last translation of the English Bible (read in all churches)". Acesta este felul în care el şi mulţi alţii s-au referit la Biblia King James, publicată pentru prima oară în 1611 (Shuckburg 1902: 132). Bedell îi ştia pe unii dintre cei care au fost implicaţi în traducere, mai ales pe Laurence Chaderton, vechiul director din vremea sa la Emmanuel College, Cambridge. Faptul că această nouă traducere era Biblia ce se stabilise a fi citită în biserică de la 1611, nu însemna că vechea variantă – *Biblia* de la Geneva sau *Biblia* Episcopului – vor fi fost imediat substituite cu noua traducere. O nouă Biblie va fi fost cumpărată doar atunci când mijloacele o permiteau, probabil.

În studiul său despre istoria textului Bibliei King James, David Norton sugerează că întregul text pare a fi fost tipărit de treisprezece ori, cu posibilitatea ca două ediţii să fi fost produse în 1611 (Norton 2005: 62-63). Ediţia din 1616 pare să fi fost prima variantă pentru care s-a depus un efort considerabil în încercarea de a corecta greşelile tiparului, şi în revizuirea textului acolo unde s-a considerat a fi fost nevoie (cf. Wordsworth 1888: 337; Norton 2005: 78-79). Norton întocmeşte o listă a schimbărilor ce apar în ediţia din 1629 (Norton 2005: 41-42, 59-60, 82-89).

[18] Vicar în Mostrim (April 1636); cf. Leslie 2008: 710.

[19] Bedell către Ward, Kilmore, 2 February 1633-[4], în McNeill 1943: 106 (referindu-se la "Bible in the Irish tongue, which I have procured to be translated and am now causing to be written out fair").

BDD-A19641 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:03 UTC)

Există indicii în varianta irlandeză care trimit către utilizarea de către traducători a unei ediţii a Bibliei King James mai veche decât cea din 1611. Două exemple indică utilizarea ediţiilor din 1616 sau 1618. În Biblia King James din 1611, textul tipărit al versetului din Leviticul, 26:40a are: "If they shall confesse the iniquitie of their fathers", unde expresia "their iniquitie" este omisă, probabil de către cel care a tipărit. Acest aspect a fost îndreptat în ediţia din 1616, astfel: "If they admitted **their iniquity** and the iniquity of their fathers", acesta fiind şi textul ediţiei din 1628. Aceasta din urmă variantă este reflectată în traducerea irlandeză "Ma admhuid siad **a néagceart** agus éicceart a naithreadh" ("If they admit **their iniquity** and the iniquity of their fathers")[20]. În ediția din 1611 a versiunii King James, în 2 Cronici 32:5, unde Ezechia pregătea Ierusalimul pentru înfruntarea cu Sanherib, acesta este descris a fi "prepared Millo in the city of David". Acest detaliu a fost schimbat în ediţia din 1616 cu "repaired Millo", care este şi interpretarea ediţiei din 1628, şi care este subliniată prin termenul irlandez *leasuigh* ("repaired").

Există dovezi conform cărora traducătorii au folosit ediția din 1628. Traducerea în irlandeză a Psalmului 77:10a indică acest fapt. În timp ce ediția din 1616 a Psalmului 77:10a prezintă "This is my death", ediția din 1628 prezintă "This is mine infirmity", o interpretare reflectată în varianta irlandeză "Asi so **mheasláinte**" ("This is my **infirmity**").[21] Al doilea exemplu este cel din Osea 6:5a, care în ediţia King James din 1611 traduce cu "Therefore have I **shewed** them by the Prophets". Verbul "shewed" este schimbat în ediția din 1616 cu "cut downe", iar în ediția din 1628 apare ca "hewed". Traducerea irlandeză – "do **gheárr** mé iad leis na fáighibh" (lit. "I **cut/hewed** them by the prophets") – reflectă ediția din 1628[22].

De asemenea, trebuie avut în vedere faptul că o serie de schimbări care au fost introduse în ediția din 1629 a versiunii lui King James nu se regăsesc în traducerea irlandeză. Interpretarea "Lord" din Deuteronomul 26:1, a ediţiei din 1611, de exemplu, a fost schimbată cu "The Lord thy God" în ediţia din 1629 (Norton 2005: 41), dar varianta irlandeză reflectă prima opţiune, care este şi alegerea ediţiei din 1628. Pluralul "servants" a fost introdus în ediţia din 1629 în 1 Samuel 28:7b (Norton 2005: 41), dar ediţia irlandeză prezintă singularul, ca şi cea din 1628. În timp ce expresia "to the rock of David", care aparţine ediţiei din 1611, în 1 Cronici 11:15, a fost schimbată cu "to the rock to David" în ediția din 1629, versiunea irlandeză "carraig Dhabhí" ("rock of David") reflectă versiunea originală, care este şi cea a ediţiei din 1628. În Cântarea Cântărilor 4:6, pluralul "mountains" al ediţiilor Bibliei King James din 1611 şi 1628 se reflectă şi în pluralul irlandez "sléitibh" ("mountains"), faţă de forma de singular introdusă în ediția din 1629. În Esther 1:8a, Biblia King James din 1611 prezintă "For the king had appointed".

[20] Diodati are "la loro iniquità" ("nedreptatea lor"). Cuvinele subliniate în engleză şi irlandeză corespund reciproc.

[21] Versiunea din Septuagintă este foarte diferită, dar cea a lui Diodati ("Cio ch'io sono infermo è ...") este mai aproape de varianta irlandeză.

[22] Diodati are "gli ho uccisi" ("I killed them").

BDD-A19641 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:03 UTC)

Formularea a fost schimbată în 1629 prin "for so the king had appointed" (Norton 2005: 41). Varianta irlandeză cu "**óir** d'órduigh an Rí" ("**For** the king ordered") reflectă versiunea din 1611, care e identică cu cea din 1628[23].

În final, trebuie menţionat că traducerea în limba irlandeză a fost efectuată mai mult după o aşa-numită "she-bible" decât după o "he-bible". Aceste apelative se bazează pe interpretările din Rut 3:15, care apar în două ediţii King James, tipărite în 1611 (Norton 2005: 65). Conform cu istoria biblică, Rut şi-a petrecut noaptea pe arie la picioarele lui Boaz, iar a doua zi dimineaţa acesta i-a spus să aducă mantaua şi să o ţină. **Când ea a făcut aceasta, el a măsurat** "**six measures of barley, and laid it on her**". Biblia King James este cunoscută ca "he-bible", iar ediţia cu ultima variantă, ca "she bible". Traducerea irlandeză a textului Rut 3:15 - "agus dimthigh sí don chathruigh" ("and she went to the city") – reflectă folosirea ultimei variante. Este foarte probabil, în acest caz, ca ediţia King James folosită de către traducătorii irlandezi să fie cea de la 1628, aşa numita "she bible".[24] Bedell probabil că a cumpărat-o după numirea sa în cadrul Trinity College, Dublin.

TRADUCEREA

Sarcina pe care Bedell le-a atribuit-o lui King şi lui Nangle era de a traduce textul din limba engleză "into the plainest Irish, most understood of the vulgar", adică, într-o irlandeză care ar fi putut fi înţeleasă de către oamenii de rând.[25] Şi asta au făcut. Irlandeza Vechiului Testament diferă într-o oarecare măsură faţă de irlandeza folosită în Noul Testament publicat în 1602/3 de către Uilliam Ó Domhnuill. Un bine-cunoscut scriitor irlandez al secolului al XVII-lea, Flaithrí Ó Maolchonaire, menţionează utilizarea a două registre în scrierea irlandeză – the *eochair órdha* ("golden key") şi *the eochair mhaide* ("wooden key") (Ó Maolchonaire 1975: 2) – una literară şi alta demotică. Scriitorii irlandezi ai perioadei respective erau capabili să folosească un stil literar sau demotic, în funcţie de ocazie. Irlandeza Vechiului Testament poate fi declarată ca aparţinând "eochair mhaide" sau registrul uzual ori demotic. Traducerea este naturală şi clară, relativ uşor de înţeles, aşa cum Bedell şi-a dorit să fie. În mare parte este o traducere literală. Metoda deosebită de „a verifica" traducerea pentru tipărire poate să fi contribuit la aspectul literal al traducerii.

Alexander Clogie (1614-98), care se referă la el însuşi drept AC în biografia despre socrul său, oferă o descriere a procedeului de verificare a traducerii pentru tipărire, procedeu în care a fost şi el implicat (Shuckburg: 1902, 56).

> For the fitting of the copy of the translation for the press, Bedell never rose from the table after dinner and supper till he had examined a sheet and compared it with the

[23] Varianta irlandeză în tipărită 1685 reflectă schimbarea introdusă în 1629.

[24] Biblioteca Marsh din Dublin deţine o copie a acestei ediţii.

[25] Shuckburg 1902: 132; în timp ce este în mod obişnuit numită Varianta Autorizată, Biblia King James din 1611 nu a fost niciodată autorizată în mod formal, de către o autoritate competentă, dar Bedell considera în mod evident această variantă drept 'oficială' şi chiar recita din psalmii acesteia în biserică, în locul celor din *Book of Common Prayer* (p. 152-3).

BDD-A19641 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:03 UTC)

> original Hebrew and the 72 interpreters, together with Diodati his Italian translation (which he prized very much). His manner was this. His son Ambrose did usually read a chapter in English, my Lord **having one copy** of the Irish translation and AC **another**; and after this he [Bedell] read the first verse out of Irish into Latin, and AC the next, and so on to the end and where was found any mistake of the English phrase or emphasis by the Irish translator, my Lord did immediately amend it.

Acest pasaj sugerează că irlandeza era retradusă în latină, apoi latina în engleză, iar apoi se făcea comparaţia cu Biblia King James. Rezultatul acestui procedeu era probabil întărirea caracterului literal al traducerii.

Nici King şi nici Nangle nu ştiau ebraică, în schimb Bedell da[26], şi există dovezi de referinţe către textul în ebraică, atât în traducere, cât şi în cadrul corecturilor şi variantelor dintre rânduri în manuscrisul original. În Psalmi 68:4 versiunea originală irlandeză nu reproduce fraza englezească a versiunii lui King James, "him that rideth upon the heavens", dar prezintă *do ni marcuigheachd thríd an* ***diothram*** ("he rode through the **wilderness**"). Termenul ebraic עֲרָבָה reprodus de către traducătorii variantei King James cu "heavens" înseamnă "desert", "steppe" sau "wilderness", şi această interpretare este agreată în versiunea irlandeză. Aceasta nu este interpretarea Septuagintei sau a lui Diodati, ori a Vulgatei.[27] Este probabil ca Bedell să fi consultat Biblia sa în ebraică în acest caz. Poate un exemplu mai clar este cel din Psalmul 51:10a, unde "create in me" din versiunea King James apare în irlandeză cu *cruthaigh dhamh* ("create for me") care este traducerea literală a ebr. בְּרָא־לִי. Septuaginta, Vulgata, Diodati şi alte versiuni prezintă "create in me".[28]

Traducerea Psalmului 68:30a reprezintă alt caz în care traducătorii irlandezi e posibil să fi verificat textul ebraic. Versiunea King James interpretează "Rebuke the company of spearmen" precum şi versiunile Bishop şi Geveva ale Bibliei, dar o notă marginală prezintă alternative "Or, the beasts of the reedes". Traducătorii irlandezi au preferat versiunea de pe marginea variantei King James, dar au reprodus literal cu *Imdhearg* ***beathadhach*** *an* ***ghiolcuidh*** ("Rebuke the **beast** of the **reed**"), termenii "beast" şi "reed" fiind la singular. Traducătorii variantei King James au preferat să adapteze sensul la text. Septuaginta prezintă "beast/animal" la plural şi "reed" la singular (*ἐπιτίμησον τοῖς θηρίοις τοῦ καλάμου*), în timp ce Diodati prezintă "beast" şi "reed" la plural.[29] Este posibil ca Bedell să fi verificat

[26] Textul ebraic va fi fost la îndemâna lui Bedell în forma manuscrisului ebraic pe care l-a adus din Veneţia. Probabil că a fost la îndemână împreună cu Septuaginta în varianta mai multor poligloţi: Complutensis (1514-17, 6 vol.), Antwerp (1568-72, 8 vol.), Heidleberg (1586-1616). Septuaginta putea fi consultată în ediţia Sixtină tipărită la Roma în 1586; cf. Swete 1914: 172-174. Abbot 1904-1905: 332 nu a găsit nicio situaţie clară a uitlizării independente a textului ebraic sau a Septuagintei de către traducători.

[27] Diodati are "luoghi alpestri" ("mountainous places").

[28] În anii 1680, editorul final al versiunii irlandeze a VT s-a întors către versiunea King James sau Vulgata pentru "Cruthaigh **ionnam** croidhe glan" ("Create **in me** a clean heart"); cf. Williams 1986: 53.

[29] Diodati: "Disperdi le fiere de' canneti" ("scatter the wild beasts of the reeds").

BDD-A19641 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:03 UTC)

textul în ebraică pentru a putea decide între cele două variante prezentate de Biblia King James.

Proverbele lui Solomon 19:18 pot constitui un alt exemplu de utilizare a textului ebraic. Varianta King James prezintă: "Chasten thy son while there is hope, and let not thy soul spare for his **crying**". Pentru expresia finală "for his crying" marginea Bibliei King James oferă două interpretări, anume: "to his destruction" şi "to cause him to die". Versiunea irlandeză *chum amharbhtha* ("for his killing") reprezintă redarea literală a expresiei ebraice אֶל־הֲמִיתוֹ, şi este cel mai aproape de cea de-a doua alternativă oferită pe margine. Aceasta este de altfel şi interpretarea Vulgatei (*ad interfectionem … eius*). Chiar dacă traducătorii au ţinut cont de alternativele prezentate pe marginea documentului în acest caz, este mai probabil ca Bedell să fi verificat textul ebraic pentru a decide care interpretare să fie tradusă în irlandeză.

De asemenea, Clogie susţine că Bedell a folosit versiunea lui Diodati pentru a corecta traducerea, dar dovezi care să susţină această afirmaţie sunt greu de stabilit. Abbot şi Williams citează exemplul corecturii din manuscris la 2 Regi 6:25 (*sbrogaille*, "craw" sau "crop" la păsări) ca reflectare a referinţei către "gozzo" ("crop") pe marginea Bibliei lui Diodati în italiană[30]. Există şi alte posibile exemple. Versiunea King James a Psalmului 68:11 unde "The Lord gave the word: great *was* the company of those that published ***it***" este tradus în irlandeză cu *Tug an Tighearna focal don tslúagh mhór ban ag foilsiúgh* ***nuaidheacht*** *ngairdeach* ("The Lord gave a word to the great crowd of women announcing joyful **news**"). În timp ce referinţa către femei în traducerea irlandeză e posibil să reflecte principiul ebraic הַמְבַשֶּׂרוֹת ("bringing news"), referinţa la anunţarea "joyful news" poate să reflecte într-o oarecare măsură versiunea lui Diodati "quello che hanno annuntiate le **boune novella**" ("those who announced the **good news**"). Un alt posibil exemplu al influenţei lui Diodati este versiunea irlandeză a Psalmului 101:8a, care apare în Biblia King James astfel: "I will early destroy all the wicked of the land". Traducerea irlandeză prezintă ***Ann sna maidnibh*** *gearrfa mé go moch uile chionntuigh na talmhan* ("**In the mornings** I will cut early all the guilty of the land"). Expresia iniţială *Ann sna maidnibh* ("In the mornings") poate reflecta influenţa expresiei folosite de Diodati "Ogni mattina" ("every morning").[31]

Conform cu Clogie, Bedell a consultat şi Septuaginta. Şi de data aceasta exemplele sunt greu de identificat. Un posibil exemplu poate fi găsit în Geneza 33:19, unde se spune că Iacob a cumpărat un câmp "for an hundred pieces of money". O notă marginală a Bibliei King James oferă traducerea alternativă "for a hundred sheep". Traducerea irlandeză a acestui pasaj îl arată pe Iacob cumpărând câmpul pentru *céud uan* ("a hundred lambs"). Aceasta este şi traducerea Septuagintei

[30] Abbot 1904-1905: 350; Williams 1986: 54, King James Bible la 2 Regi 6:25b prezintă: "And the fourth part of a cab of dove's dung"; traducerea irlandeză, "agus an ceathramhadh cuid do cléibhín do chac coluim" ("and the fourth part of a small basket of the dung of a dove").

[31] Diodati: "Ogni mattina distruggero tutti gli empi del paese"; expresia introductivă în Vulgata este la singular: "in matutino interficiebam omnes peccatores".

BDD-A19641 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:03 UTC)

şi a Vulgatei. Probabil Bedell a verificat versiunea ebraică în acest caz, şi având în vedere natura neclară a termenului ebraic קְשִׂיטָה în v. 19b ("a measure of weight"/"an unknown amount"), a preferat alternativa oferită pe margine, influenţat probabil de înţelesul din Septuaginta.[32] În Psalmul 109:2, versiunea King James redă termenul ebraic רָשָׁע, care înseamnă "guilty" sau "impious", prin "wicked". Acest termen apare sub forma "peacaidh" în versiunea irlandeză, care consemnează: *Oír atá béul an* ***pheacaidh*** *... oscuilte am aghaidh* ("For the mouth of the **sinner** … is opened against me"). Aceasta este asemănătoare cu versiunea din Septuaginta (*στόμα* ***ἁμαρτωλοῦ***).[33] În Psalmul 19:4a, versiunea King James traduce expresia ebraică prin "Their **line** is gone out through all the earth". Termenul ebraic קָוָּם înseamnă "cord" sau "measuring line". Septuaginta are *φθόγγος* care înseamnă „sound", „tone", „voice". Traducerea irlandeză conţine termenul *fuaim*" ("sound") sugerând că traducătorii irlandezi au urmat în acest caz Septuaginta.[34]

TRADUCEREA LUI KING

Traducerea Vechiului Testament a fost probabil scrisă pentru tipar până în 1635 sau 1636. În septembrie 1637 Bedell îl descrie pe King către arhiepiscopul Laud de Cantebury, drept persoana "who hath translated the psalms into Irish first and after all the old testament".[35] Deja la acel moment, opoziţia împotriva proiectului se accentuase, mai ales în rândurile celor care nu aprobaseră de la început promovarea limbii irlandeze de către Bedell, văzând-o în opoziţie cu actul regelui Henry al VIII-lea împotriva utilizării limbii irlandeze. Aversiunea faţă de proiectul lui Bedell a luat forma unor atacuri la adresa lui King şi împotriva lucrării.

Diverse acuzaţii au fost aduse lui King – mai ales de către un cleric scoţian, William Bayley, unul dintre ginerii cancelarului lui Bedell, Cook, care fusese admis într-o parohie a diocezei din Kilmore de către Bedell, şi care a înaintat ulterior o petiţie către regentul regal pentru a prelua parohia lui King. Acesta din urmă a fost acuzat printer altele de a-şi fi negat îndatoririle spirituale, de a fi fost "unlearned in Holy Scripture and Divinity", de a fi fost un recitator greu de înţeles, de a fi administrat sfintele taine în mod necorespunzător sau de a fi avut o soţie catolică şi de a fi permis copiilor săi să fie "popishly educated". În ochii lui Bayley şi ai altora,

[32] Manuscrisul irlandez oferă "céud píosa airgid" ("a hundred pieces of money") ca alternativă, şi ca interpretare care a fost aleasă pentru ediţia tipărită din 1685.

[33] Vezi şi Vulgata: "os peccatoris".

[34] Vezi şi interpretarea Vulgatei "sonus" ("sunet"). În traducerea lui Diodati termenul apare diferit.

[35] Bedell către Laud, 2 septembrie 1637, Shuckburg 1902: 342. O corectură interlineară a manuscrisului interpretează *líne* ("linie"), conform cu versiunea lui King James şi cu textul ebraic.

BDD-A19641 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:03 UTC)

King nu era un protestant prea convingător. Traducătorul Vechiului Testament în irlandeză a fost judecat, destituit, amendat şi pus sub arest.[36]

Şi mai ameninţător pentru proiectul lui Bedell a fost faptul că acuzaţiile împotriva lui King au condus la atitudini îndoielnice despre traducerea Vechiului Testament. S-a sugerat că din moment ce acesta era o persoană "so inconsiderable in the world", nimic din ceea ce-i aparţinea "could be worthy of publick use in the church of God" (Shuckburg 1902: 134). Bedell a luat în considerare problemele pe care acuzaţiile aduse lui King le puteau cauza proiectului, care îi era atât de drag şi preţuit.[37] Deşi Clogie sugerează că Bedell era pregătit să tipărească traducerea Vechiului Testament pe cont propriu, se pare că socrul era dependent financiar de Sir George Rathcliffe (1593-1657), un membru al consiliului regal şi prieten al regentului regal. Într-o scrisoare către Archbishop Laud (1573-1645) din 2 septembrie 1637, Bedell scrie referitor la traducere:

> "whatever become of Mr King, I hope it shall not miscarry. God hath stirred up the spirit of Sir George Rathcliffe to undertake the charge, which hath been the only lett of printing it. I *humbly desire your grace to take notice of Sir George* his noble offer, and to encourage him therein."[38]

Un an mai târziu, Bedell îi scrie iar lui Laud, amintindu-i cum împotriva tuturor eforturilor sale, Bayley a obţinut oficiul lui King, şi raportând că acesta din urmă se afla într-o stare deplorabilă de strâmtoare. În scrisoarea sa din 12 noiembrie, Bedell îl descrie pe King ca "so weake in body, and dejected in minde and impoverished in estate" şi al soţiei "continuall prolling"; era o minune, scria el, că acesta este încă în viaţă; întradevăr, adăugă, adversarul său dl. Bayley "confidently affirmed to my Lord Primate (as before to me) that he was dead".[39] Câteva săptămâni mai târziu, în timp ce îi lua apărarea lui King într-o scrisoare către regentul regal Strafford (Thomas Wentworth, 1593-1641), Bedell o critica pe soţia celui dintâi pentru afinitatea sa catolică (cf. Jones 1872: 179-80). Era din ce în ce mai îngrijorat de efectele cazului King pentru proiectul biblic. Dacă nedreptăţile pricinuite lui King îl prejudiciau doar pe acesta din urmă, argumenta el, atunci acesta ar fi fost de mai mică importanţă, dar prejudiciile afectau "greate worke", the "Translation of God's booke", atât de necesară atât subiecţilor majestăţii sale, atacând-o astfel în mod letal, ceea ce reprezenta o altă discuție[40]. În faţa unor noi atacuri la adresa lui King şi

[36] Despre acuzaţiile împotriva lui vezi Bedell către arhiepiscopul Laud, 2 septembrie 1637 şi 12 noiembrie 1638 în Shuckburg 1902: 342, 344-347.

[37] Bedell către Laud, 12 noiembrie 1638, în Shuckburg 1902: 347.

[38] Vezi Bedell către Laud, 2 septembrie1637, în Shuckburg 1902: 342. Clogie susţine că Bedell trimisese comandă în Olanda pentru matriţe şi, de asemenea, că ar fi fost pregătit să tipărească "upon his own charge" (Shuckburg 1902: 135), dar aceasta pare a fi puţin probabil.

[39] Bedell către Laud, 12 noiembrie 1638, în Shuckburg 1902: 347.

[40] Jones 1872: 179-80; Jones menţionează că o copie a articolelor împotriva lui King se află în colecţia Arhivelor Publice, trimise de către episcopul Bramhall de Derry către arhiepiscopul

BDD-A19641 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:03 UTC)

împotriva traducerii, Bedell le aminteşte oponenţilor săi că regentul regal şi alţii (episcopul de Meath, Lord Dillon şi Sir James Ware) recomandaseră şi garantaseră pentru King încă de la început. Potrivit cu Alexander Clogie, King era considerat "fully master" al limbii irlandeze, "both in prose and meter by the testimony and approbation of all that knew him[41]". Însuşi Bedell îl descrie ca "a man of ye knowne sufficiency for the Irish especially, either in prose or verse, as few are his matches in the Kingdome", şi propune o provocare duşmanilor săi:

> let the worke itselfe speake, yea, let it be examined *rigoroso examine*, if it be fownd approveable, let it not suffer disgrace from ye small boast of the workeman; but let him rather (as old Sophocles, accused of dotage) be absolved for the sufficiency of the worke[42].

King totuşi era bătrân şi avea sănătatea şubredă, fiind astfel incapabil să se sustragă situaţiei pe care oponenţii săi o creaseră în jurul lui. Câteva săptămâni mai târziu, tot într-o scrisoare către arhiepiscopul Laud, Bedell se referă la King spunând: "it fell out as I feared, that his worke would suffer with him[43]". În acest moment, speranţele lui Bedell de a publica traducerea irlandeză a VT par a se fi evaporate. King şi opera sa fuseseră foarte eficient discreditaţi. Situaţia avea însă să se înrăutăţească.

În 1641, revolta mocnită a izbucnit în Ulster, pe 23 octombrie. Majoritatea imigranţilor englezi au fugit şi şi-au părăsit pământurile, dar Bedell a rămas în casa sa. A fost tratat bine de către vecinii săi catolici şi i s-a permis iniţial să locuiască acolo, dar apoi, când episcopul catolic a preluat palatul episcopal, Bedell şi familia sa s-au mutat la castelul de pe insula Lough Oughter; aici ei au fost găzduiţi, li s-au dat alimente şi bani şi li s-a permis să îşi practice credinţa (Jones 1872: 75-76). După Crăciun au fost mutaţi în casa unuia dintre prietenii clerici ai lui Bedell, Denis Sheridan (c. 1610-83), preot de Killesher[44]. Sheridan i-a înapoiat câteva din cărţile şi documentele sale de la palatul episcopal, inclusiv manuscrisul ebraic pe care îl adusese din Italia, şi se presupune că a recuperat şi traducerea Vechiului Testament (vezi Maddison 1958: 80-101, în spec. 81-82). Clogie raportează că multe din cărţile şi din notele sale s-au pierdut în această perioadă. Bedell moare pe data de 9 februarie 1641/2 din pricina unei febre făcute în casa lui Sheridan. Fiind foarte

Laud, şi marcate drept "Receeved February 28, 1638-9, from the Bp. of Derry, Articles of the High Commission Court in Ireland against King".

[41] Shuckburg 1902: 132; vezi 131: "He communicates this his purpose to many persons of quality in church and state".

[42] Bedell către Strafford, 1 decembrie 1638 în Jones 1872: 178; nedreptăţile pricinuite lui King îl prejudiciau doar pe acesta din urmă, argumenta el, atunci acestea ar fi fost de mai mică importanţă, dar prejudiciile afectau "greate worke", "Translation of God's booke", atât de necesară subiecţilor majestăţii sale, atacând-o astfel în mod letal, ceea ce reprezenta o altă discuţie (p. 179-80).

[43] Bedell către Laud, 20 decembrie 1638, în Shuckburg 1902: 351.

[44] Shuckburg 1902: 205 (pentru descrierea morţii şi a funeraliilor, vezi p. 202-5).

BDD-A19641 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:03 UTC)

respectat în rândurilor "rebelilor", aceştia i-au însoţit corpul până la mormânt, unde "gave him a volley of shot and said: *Requiescat in pace ultimus Anglorum*".[45] Insurecţia s-a răspândit pe întreg teritoriul ţării şi a continuat până în 1649, când Oliver Cromwell, victorios în războiul civil din Anglia, a venit în Irlanda cu noul său model de armată şi i-a învins rebeliunea în mod definitiv. Traducerea lui King a Vechiului Testament a supravieţuit iniţial în casa lui Sheridan, unde a murit Bedell, şi mai apoi în posesia lui Henry Jones (1605-81/2), decanul diocezei Kilmore.

EDITAREA ŞI PUBLICAREA VECHIULUI TESTAMENT IRLANDEZ

În august 1675, Robin Bacon, secretar al filosofului şi omului de ştiinţă Robert Boyle, născut în Irlanda, educat în Anglia, conte de Cork (1627-91), include printre lucrurile "potrivit a fi făcute în regatul Irlandei" traducerea şi tipărirea "in the vulgar character" a Bibliei (vezi Maddison 1958: 80-101, în spec. 81-82). În anul următor, Henry Jones, acum episcop de Meath (1661-81/82), scrie într-o dedicaţie adresată contelui de Essex, anexată unui text de predică pe care a ţinut-o la Catedrala Bisericii lui Hristos, Dublin, că deţine traducerea în irlandeză a Vechiului Testament a lui Bedell, şi că doreşte a fi "printed and published" (Jones 1646; cf. Clarke 2009: 1026). Oportunitatea se arată curând. În 1678, Robert Boyle adesea descris ca "father of chemistry", era activ implicat în re-tipărirea versiunii irlandeze a Noului Testament, vede posibilitatea publicării, în sfârşit, a traducerii lui Bedell. Într-o scrisoare către Boyle din 4 august 1680, el îi oferă acestuia din urmă manuscrisul spre publicare. Pentru el, tipărirea Bibliei în irlandeză era "worke greately to Gods glory, in bringing, by his grace, many from darknes to light, & of deserved praise to the happy undertaker"; el căutase ajutor pentru publicare din partea parlamentului, aşa cum scrie el, dar a descoperit că mulţi erau împotrivă. Era "almost a principle in theire Politiques to suppresse that Language utterly, rather then in so publique a way to countenance it".[46]

Jones era de asemenea în legătură cu Andrew (fitzJohn) Sall (1624-82), un fost iezuit vorbitor de irlandeză, care devenise protestant în circumstanţe foarte publice, şi care lucra cu Boyle la retipărirea Noului Testament irlandez din 1602/3.[47] Sall îi mărturisise lui Jones că manuscrisul traducerii irlandeze a Vechiului Testament trebuie revizuit înainte de tipărire.[48] Într-o scrisoare din 5 noiembrie 1681, Jones îi declară lui Boyle intenţia sa de a trimite imediat manuscrisul lui Sall (Hunter 2008: 272). Între timp, în Londra, Hugh Reily (Aodh Ó Raghallaigh), care era de asemenea, se pare, un fost preot catolic[49], şi care se pregătea de retipărirea Noului

[45] Shuckburg 1902: 205 (pentru descrierea morţii şi a funeraliilor, vezi p. 202-5).
[46] Jones către Boyle, 4 August 1680, în Hunter 2008.
[47] Despre Andrew Sall vezi Ó Fearghail 2012: 372-373.
[48] Jones către Boyle, 3 septembrie 1681, în Hunter 2008: 264.
[49] Despre Reily vezi De Brún, Herbert 1986: 122; Ó Fiaich 1976: 49 nr. 20.

BDD-A19641 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:03 UTC)

Testament în irlandeză pentru Boyle, avea cunoştinţă de existenţa manuscrisului lui Bedell, şi era foarte nerăbdător să lucreze la el.[50]

Când Sall a primit în cele din urmă manuscrisul lui Bedell la începutul lui decembrie 1681, l-a evaluat a fi "confused heap, pittiefully defaced and broken"; era, îi scria el lui Boyle, o "work of verie great labour to bring it into some order". El îi spune lui Boyle că a trimis după legătorul de cărţi pentru a lega ceea ce a putut aduna, sperând să refacă un "compleat old testament, by the help of God and of Mr Higgin the Irish lecturer" al Colegiului Trinity din Dublin. Va fi multă muncă, a adăugat el, şi nu va dura puţin "to draw up a cleere copie of the whole purged from errors and foolish additions or alterations interfaced by som unluckie corrector pretending to criticisme in Irish".[51] Ultimul comentariu se referă la numeroasele corecturi şi revizuiri din manuscris, în mare parte între rânduri, care par a data din perioada traducerii.[52] Sarcina de lucru era acum pregătirea unei transcrieri a manuscrisului pentru tipar.

Pe lângă Andrew Sall, grupul celor implicaţi în proiect îl includea şi pe rectorul englez al Trinity College, Dublin, Narcissus Marsh (1638-1713). Ca şi Bedell, acesta era foarte interesat de limba irlandeză. Marsh l-a angajat pe Paul Higgins (Pól Ó hUiginn, 1628-1724), un fost preot catolic şi vicar general al eparhiei Killala, să îi înveţe pe studenţii irlandezi să citească şi să scrie în propria lor limbă, şi l-a implicat şi pe acesta în proiectul Vechiului Testament. E posibil ca Higgins să fi provenit din aceeaşi familie de barzi ca şi poetul Tadhg Dall Ó hUiginn (1550-91) din Co. Sligo.[53] Un alt învăţat irlandez cu acelaşi nume, Domhnaill Óg Ó hUiginn, din Kilclony, Co. Galway, fusese implicat în prima traducere în irlandeză a Noului Testament din 1602/3. Higinns tradusese probabil în irlandeză primii şaptesprezece psalmi care lipseau din manuscris, însă dacă a fost folosită versiunea lui sau una similară efectuată de Reily în Anglia, nu este foarte clar.[54]

Sall însuşi a angajat un scrib pe nume Uilliam Ua Duinnín (William Denine) care vorbea şi scria irlandeza foarte bine[55], şi care primit o cameră la Trinity alături de Higinns.[56] Acestora li s-a alăturat mai târziu un alt învăţat irlandez, John Mullan, un fost preot catolic, şi împreună aceştia l-au ajutat pe Marsh "to get the Book

[50] Vezi Sall către Boyle (Hunter 2008: 274, 275).

[51] Sall către Boyle, 13 decembrie 1681, în Hunter 2008: 279.

[52] Vezi comentariul în De Brún, Herbert 1986: 120.

[53] Despre Higgins vezi Ó Fiaich 1976; Ó Mogháin 1945.

[54] Vezi Boyle către Marsh, 14 februarie 1683/4, Marsh's Library Z.4.4.8, scrisoarea nr. 19, în care el menţionează că a vorbit cu Reily despre traducerea psalmilor lipsă, dacă versiunea irlandeză nu ar fi corectă. Traducătorul a fost plătit cu £3 pentru "translating 17 psalms, that were wanting" (Maddison 1958: 95); cf. Mac Murchadha Caomhánach 1912: XIII.

[55] Despre Ua Duinnín vezi De Brún, Herbert 1986: 121 n. 40; Williams 1986: 82.

[56] Iniţial l-a însărcinat cu transcrierea unor foi însumate la "12d ye sheet" care apoi erau trimise la Boyle ca specimen "to see if he liked the writing and the price"; vezi scrisoarea arhiepiscopului Narcissus Marsh către Thomas Smith, 19 ianuarie 1705-6, publicat în Todd 1833: 761-72, 769-70; cf. Williams 1986: 82-3.

BDD-A19641 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:03 UTC)

transcrib'd and prepar'd for the Press".[57] Ultimul membru al echipei a fost editorul, Hugh Reily care avea biroul la Londra. El este cel care a pregătit varianta finală pentru tipar.

Într-o scrisoare către prietenul Thomas Smith, Marsh descrie metoda prin care transcrierea era verificată cu originalul manuscrisului (Todd 1833: 767-768; citat şi în Williams 1986: 82-83). Când o parte din foi erau transcrise, Marsh îi chema pe Sall (când acesta putea veni), Higgins, Mullan şi Denine, şi uneori "some other Gentlemen well skill'd in Irish", să compare transcrierea cu copia originală a lui Bedell şi să traducă din irlandeză înapoi în engleză, astfel încât Marsh, cu copia poliglotă a lui Walton la îndemână, putea "observe whether it came up to the originall". Când apăreau dubii, ceea ce se întâmpla rar, se pare, ei discutau "the true import of the words" şi se puneau de accord în privinţa unei "a more proper expression". Au luat şi o notă marginală pentru Boyle pentru a se consulta cu Reily în Londra despre acel aspect, dar acest lucru, în opinia lui Marsh, a dus la "very few alterations" ale variantei pentru tipar. Totuşi, era evident prin compararea transcrierii originale şi a variantei publicate în 1685, că Reiley a făcut destule intervenţii în manuscris pentru publicare.

Conform cu înţelegerile făcute de Boyle ("not without difficulty") cu tipograful şi cu editorul Hugh Reiley, lucrul tipăririi Vechiului Testament irlandez avea să înceapă pe 14 august 1682; contractul includea penalităţi prevăzute în cazul nerespectării anumitor termene limită specificate.[58] Deşi Reily era angajat să efectueze corectura, el a ajuns să facă mult mai mult decât aceasta. Decizia excluderii notelor marginale ale Bibliei King James pare a-i fi aparţinut, deşi Boyle fusese de acord cu el, de vreme ce se îndoia că "in an Irish version, intended chiefly for Papists, it would be safe and prudent to put various Renderings, at least in ye first Edition that may breed some scruples & suspitions in ye Readers"[59]. Este posibil ca tot el să fi decis excluderea rezumatelor de capitole ale Bibliei King James care fuseseră traduse în irlandeză în manuscrisul original, dar care nu au fost incluse în varianta tipărită.[60] Tot el va fi exclus rezumatele introductive la capitole, care fuseseră traduse din ediţia 1628 a Bibliei King James, şi care prezentau numeroase corecturi şi revizuiri. Ca şi în cazul retipăririi în 1681 a Noului Testament din 1602/3, referinţele biblice au fost incluse. Acestea nu apăreau în textul original. În acest scop, Reily va fi folosit probabil aceeaşi ediţie a Bibliei King James pe care o folosise pentru retipărirea Noului Testament – *The Holy Bible Containing the Old Testament and the New* publicată în Edinburgh, în 1675, sau *The Holy Bible* publicată la Oxford în 1680 (vezi Ó Fearghail 2012: 375). Unele note marginale care au fost

[57] Marsh către Thomas Smith, în Todd 1833: 767-768, 769-770.

[58] Boyle către Marsh, 12 august1682, Marsh's Library Z4.4.8, scrisoarea nr. 6 şi anexa.

[59] Boyle către Marsh, 2 septembrie 1682, Marsh's Library Z4.4.8, scrisoarea nr. 7.

[60] În *ibid.* Boyle comentează "as for ye Parallell Places yt you and I desire should be put in the margins; Mr Reily says that he has been & will be carefull to have them noted there".

BDD-A19641 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:03 UTC)

preluate din Biblia King James la momentul traducerii originale în irlandeză au fost păstrate în varianta tipărită.

Reily a avut de asemenea mult de lucru în pregătirea manuscrisului pentru tipar, mare parte din care, a considerat el, trebuia efectuată la Dublin. El a criticat în mod continuu lucrul scribului, William Denine, şi lipsa acestuia de professionalism, citând "too many omissions, sometimes of whole sentences, sometimes of words, very often of letters and syllables"; el s-a plans că acesta nu a comparat niciodată copia sa cu "originall manuscript", că foarte rar sau niciodată nu lua în considerare "periods and distinctions", că uita în mod regulat "accents of words" şi că atunci când îşi amintea, le aşeza în "wrong place", creând mai multă muncă pentru el, de vreme ce el trebuia să fie "first to blot out his and then to write new ones".[61] Plângerile lui Reiley au condus la angajarea lui John Mullan (Seán Ó Maoláin), iar implicarea acestuia l-a satisfăcut pe Reily[62] încât a trimis o corectură de câteva pagini a Vechiului Testament irlandez către Robert Huntington (c. 1636-1701), succesorul lui Marsh ca rector la Trinity. Rectorul Huntington l-a reasigurat în ianuarie 1684/5 asupra faptului că anumiţi oameni din Dublin nu găsesc nimic în neregulă cu corecturile lui Reily. El a mai menţionat că episcopul de Meath (Anthony Dopping, 1643-97) "had particularly recommended it to the perusal of one of his clergy, who generally allows it'.[63] Aceasta pare a-l fi satisfăcut pe Boyle.

Marsh era mai puţin satisfăcut de criticile lui Reily aduse traducerii originale. Reily se plângea despre varietatea expresiilor folosite pentru "ye same words in ye originall" (o problemă care apare adesea în traduceri); se plângea de imitarea oarbă a versiunii engleze – "it follows too much ye English translation even in such phrases as are peculiar to ye English tongue, and translates them verbatim into Irish", păstrând uneori aceeaşi ordine a cuvintelor ca în engleză şi ascunzând sensul "extremely"; el susţine că a depus mai mult efort în repararea acestor greşeli, deşi nu era obligat să o facă, decât în corectura pentru tipar, şi şi-a exprimat speranţa ca eforturile sale suplimentare să fie răsplătite.[64] Marsh a apărat traducerea, acceptând critica conform căreia urmează ad litteram engleza în detrimentul idiomului irlandez, dar susţinând autoritatea celor care au înţeles limba şi că irlandeza, deşi mai puţin elegantă, era "proper enough, and never the less intelligible by the vulgar people". În opinia lor, aceasta era "a good, plain, familiar translation", şi, adaugă el, "if it were more elegant, it would not be so fit, as now it is, for common use".[65]

[61] Reily către Boyle, 18 septembrie 1682, Marsh's Library Z4.4.8, scrisoarea nr. 8 (anexa).

[62] Vezi Reily către Boyle, ianuarie 1682/3, Marsh's Library Z4.4.8, scrisoarea nr. 13 (anexa): "The gentleman that made ye alterations is in my opinion ye ablest they have yet employed, and I wish he had taken a little more liberty, and sav'd me ye labor I am forced to take in altering divers passages, because I am ashamed such stuffe should pass my hands".

[63] Vezi scrisoarea lui Robert Huntington către Boyle, ianuarie 1684/5, în Birch 1744: 616-617.

[64] Reily către Boyle, 18 septembrie 1682, Marsh's Library Z4.4.8, scrisoarea nr. 8 (anexa).

[65] Marsh către Boyle, februarie 1682/83, în Birch 1744: 607.

BDD-A19641 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:03 UTC)

Moartea lui Sall, în aprilie 1682, a reprezentat fără îndoială o lovitură dată proiectului,[66] dar Marsh a preluat repede spaţiul rămas gol, într-un fel, şi a luat asupra sa "the care to see the Irish Bible transcribed and fitted for the press".[67] Nu mult după aceasta, Higgins a fost numit pe locul vacant al lui Sall, şi imediat după eveniment a părăsit colegiul. În mai 1683 Marsh e numit episcop de Ferns şi Leighlin şi a fost înlocuit ca rector al Trinity College, Dublin, de către un alt englez – Robert Huntington – însă el nu a părăsit colegiul pentru încă aproape un an. Sosirea lui Huntington a fost de mare folos lui Marsh şi a ajutat proiectul atât de mult încât atunci când Marsh a părăsit colegiul în cele din urmă, pentru eparhia de lângă Easter în 1684, "all the Canonicall books had been prepared and fitted for the Press"; cât despre apocrife, scria el, cele mai multe dacă nu toate erau transcrise "but never compar'd & examin'd".[68]

Pentru tipărirea Noului şi Vechiului Testament, Boyle a comandat un nou set de litere executate în Anglia de către Joseph Moxon (1627-91), care au fost modelate după tiparul Louvain A. utilizat de franciscanii irlandezi.[69] S-a încercat adunarea de fonduri pentru proiect, dar până la urmă a fost Boyle cel care a suportat costurile tipăririi. Tipărirea s-a derulat aproape simultan cu transcrierea, dar progresul era foarte încet.[70] Psalmii au fost tipăriţi în martie 1684/5, iar înainte de sfârşitul anului 1685 a fost probabil tipărit restul Vechiului Testament, în afară de apocrife. Aceasta este data de pe pagina de titlu, care conţine următoarele:

> *Leabhuir na Seintiomna ar na ttarruing go gaidhlig tre chúram & dhúthracht an Doctúir UILLIAM BEDEL, roimhe so Easbug Chille móire a Néirinn, Agus ar na ccur a ccló chum maithios puiblidhe na Tíre sin*
>
> *The Books of the Old Testament translated into Irish by the Care and Diligence of Doctor William Bedel, Late Bishop of Kilmore in Ireland, And, For the Publick Good of that Nation. Printed at London, Anno Dom. MDCLXXXV.*

Cincizeci de copii în avans ale Vechiului Testament, nelegate (pentru a economisi taxele vamale) şi fără pagină de titlu, au fost trimise lui Huntington,

[66] Marsh comentează într-o scrisoare către Boyle din 8 aprilie 1682 (citată în Williams 1986: 83) că moartea lui Sall a însemnat pentru "of printing the old testament in the Irish language" "a great (though I hope not a fatal) stroke".

[67] Marsh către Boyle, 23 iunie 1682, Birch 1744: 603.

[68] Scrisoarea lui Marsh către Thomas Smith, 19 ianuarie 1705/6, în Todd 1833: 771.

[69] Cf. Lynam 1969: 8-10, 14-16; McGuinne 1992: 52-53; Reed, Johnson 1952: 168-179. Episcopul Henry Jones de Meath a sugerat în mod greşit că tipul Queen Elizabeth ar fi fost refuzat de către iezuiţi şi că atunci ar fi fost ales Douai (Jones către Boyle, 4 august 1680, în Hunter 2008: 208-209); despre soarta tipului/modelului Queen Elizabeth, vezi McGuinne 1992: 19-22.

[70] Vezi Boyle către Marsh, 2 septembrie1682, Marsh's Library Z4.4.8, scrisorile cu numerele: 18 şi 19.

BDD-A19641 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:03 UTC)

rectorul Trinity College, Dublin, în martie 1685/6, pentru a fi distribuite drept cadou.[71] Prefaţa, dacă va fi fost vreodată scrisă, nu a fost inclusă.

Costul transcrierii manuscrisului lui Bedell a ajuns la £44-7s-6d, ceea ce includea costul hârtiei, al instrumentelor de scris şi al cernelei, £3 pentru traducerea celor 17 psalmi care lipseau şi £4.10s către John Mullan pentru revizuirea transcrierii; costurile tiparului au ajuns la £333.[72] Numele tipografului nu este dat, dar era în mod clar Robert Everingham, cel care tipărise Noul Testament în 1681 şi care avea să tipărească alte copii ale Vechiului Testament irlandez pentru vorbitorii de galică din Scoţia[73].

Traducerea irlandeză a Vechiului Testament nu conţine textele apocrife – Tobit, Judith, Înţelepciunea, Ecclesiasticus sau Sirah, Baruh, adăugirile la Daniel (Rugăciunea lui Azariah, Cântecul celor Trei Tineri, Susanna, Bel şi Dragonul) sau Macabei. King a tradus cărţile şi Mullan le-a transcris pentru Reily, dar Mullan a predat manuscrisul lui Marsh doar atunci când a fost plătit cu £2-1s-6d în plus pentru efortul său. Marsh a predat copia lui Huntington.

Nici Boyle, un puritan, şi nici Marsh, se pare, nu doreau apocrifele tipărite împreună cu restul Bibliei. Într-o scrisoare către Marsh din februarie 1683/4 Boyle scrie că stăpânul "had cause enough to hesitate, whether they should be published together with the truely canonical ones". Un motiv oferit de acesta este că ar fi "much increase the bulke of the volume". Motivul adevărat era însă altul. Protestanţii, scria el, "have not been wont to thinke them necessary" în vederea "compleateness". Şi adaugă: "as for my part, I confess I do not".[74] Totuşi, scrie el, "as to the Expediency of their being or not being annexed to the Bookes whose authority is on all hands agreed on, I shall be content to submit to better Judgement".[75] Marsh, însă, era îngrijorat ca manuscrisul să nu fie "lost".[76] Acesta a fost într-adevăr conservat şi se află în biblioteca Cambridge University, dar nu a fost niciodată tipărit.[77]

---

[71] Maddison 1958: 96, citând scrisoarea lui Marsh către Boyle din 22 martie 1685/86.

[72] Vezi Boyle către Marsh, 8 iulie 1682, Marsh's Library Z4.4.8, scrisoarea 3 (anexa); Marsh către Thomas Smith, în Todd 1833: 767-768; Maddison 1958: 95-96.

[73] În timp ce irlandeza clasică era limba comună printre păturile sociale învăţate în Scoţia şi Irlanda până la începutul sec. al XVII-lea, până la sfârşitul secolului limba clasică devine din ce în ce mai puţin folosită în ambele ţări, iar limba vernaculară trece pe primul plan; în această situaţie, vorbitorii de galică din Scoţia vor fi găsit irlandeza Noului şi Vechiului Testament dificil de înţeles.

[74] Boyle către Marsh, 14 februarie 1683/4, Marsh's Library Z4.4.8, scrisoarea nr. 19; vezi şi Boyle către Marsh, 28 noiembrie 1685, Z4.4.8, scrisoarea nr. 20.

[75] Boyle către Marsh, 14 februarie 1683/4, Marsh's Library Z4.4.8, scrisoarea nr. 19.

[76] Boyle către Marsh, 28 noiembrie 1685, Marsh's Library Z4.4.8, scrisoarea nr. 20: "since the Apocrypha hath been transcribed yor Ldp has cause to say, that ye copy ought not to be lost".

[77] O versiune irlandeză a unei părţi din Apocrife a fost publicată în 1971 de către Canon Coslett Quinn. Apocrifele în întregime au fost traduse din nou în irlandeză şi publicate în

BDD-A19641 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:03 UTC)

Rectorul de la Trinity, Robert Huntington, nu a sperat într-un succes răsunător al proiectului în Irlanda. El considera că irlandezii nu vor fi foarte ataşaţi de această traducere. Dar i-a amintit lui Boyle că a făcut mai mult pentru poporul irlandez "than all their priests ever did", iar motivul – "because your design and theirs is mighty different, you intending nothing else but to make them knowing and wise unto salvation".[78] După cum Huntington a prevăzut, proiectul nu a fost întâmpinat cu mare succes. Boyle recunoaşte acest lucru într-o scrisoare către James Kirkwood, un preot al Bisericii din Scoţia, în martie 1687/8.

> And my maine designe ... to acquaint the Native Irish with the Divine Oracles; as soon as I had with the same Characters caus'd an Edition to be made of an Irish Version of the Old Testament, which the Excellent Bishop Bedle had long agoe procur'd, and which, after the lately mention'd Publication of the New Testament, divers of the Reverend Protestant Clergy in Ireland, besides some worthy Prelates, intended to promote, but by various occurrences were hinder'd from accomplishing their good desires.[79]

VORBITORII DE GALICĂ ÎN SCOŢIA

În secolul al XVII-lea, limba galică era vorbită în întreg ţinutul de nord şi central al Scoţiei (Highlands) şi în insulele Scoţiei. În 1687 lui Boyle i s-a adus la cunoştinţă măsura în care galica era vorbită în Scoţia de către preotul Bisericii Scoţiene James Kirkwood (c.1650-c.1708), care în acea vreme lucra în Anglia (preot paroh de Astwick, Bedfordshire). Kirkwood discutase cu Boyle despre "the sad state of religion in the Highlands of Scotland where they had neither bibles nor catechisms in their own language" (Maddison: 1958, 97). De vreme ce distribuirea Vechiului Testament în irlandeză nu decursese atât de bine, Boyle avea copii legate pentru uzul clericilor şi a parohiilor eparhiei de Ross – iar una "with a gilt back" pentru episcopul eparhiei. A promis de asemenea să trimită o sută de copii nelegate. Conform cu Kiekwood, Boyle pe propria-i cheltuială, a trimis 200 de copii ale Vechiului Testament drept cadou în Scoţia. La 15 mai 1690, şaizeci şi şase de exemplare din Vechiul Testament erau deja distribuite în Scoţia – nouăzeci şi nouă, în august 1599.

În 1689, Robert Kirk (1644-92), preot la Aberfoyle, în regiunea nordică a Scoţiei, şi învăţat în galică, a transcris Noul Testament irlandez din 1681 şi Vechiul Testament irlandez de la 1685 cu caractere romane care puteau fi mai uşor citite de către vorbitorii de galică din Scoţia, care nu erau familiarizaţi cu alfabetul irlandez. Volumul combinat a fost tipărit în 1690 de către Robert Everingham în format mai

prima Biblie catolică în limba irlandeză, *An Bíobla Naofa* ("Sfânta Biblie"), apărută în 1981. O fotocopie din 1907 a volumlui de la Cambridge, la Trinity College, Dublin, arată starea deplorabilă a unor manuscrise de la Cambridge.

[78] Huntington către Boyle, în Birch 1744: 618.

[79] Boyle către Kirkwood, 5 martie 1687/88, în Hunter 2008: 252.

BDD-A19641 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:03 UTC)

mic.[80] Tipograful a dat o estimare pentru 3,000 de copii a câte 1 şiling şi 10 bani fiecare pentru hârtie şi tipărire, şi 8 bani per copie pentru legat, ajungând la un total de £375. Boyle a contribuit cu 86 şilingi şi 8 bani la tipărirea a o sută de copii (Maddison 1958: 100). S-a estimat că 3000 de copii ale Bibliei au fost tipărite pentru Scoţia.[81] Au existat critici la adresa distribuţiei Bibliei irlandeze în Scoţia din partea celor care doreau să vadă limba galică exterminată în Scoţia, critici care au stârnit îndelungi reproşuri la acea vreme.[82] Este probabil corect a se menţiona faptul că vorbitorii de galică au beneficiat de Vechiul Testament în irlandeză pentru scurt timp.

Dacă irlandezii au avut, în cele din urmă, un Vechi Testament în irlandeză până la sfârşitul secolului al XVII-lea, aceasta s-a datorat nu în puţină măsură lui William Bedell şi Murtagh King, celor care au salvat şi conservat manuscrisul original, şi lui Robert Boyle, Andrew Sall, Narcissus Marsh, Hugh Reily, ca şi altora care au lucrat la tipărirea Vechiului Testament în irlandeză. Prin efortul lor şi al celor care au tradus Noul Testament în irlandeză cu decenii mai devreme, irlandezii au avut o Biblie în limba lor vernaculară pentru prima oară în istorie. Aceasta nu a fost o realizare mică în sine, ci reprezintă un triumf al perseverenţei, având în vedere tendinţele acelor vremuri.

Bibliografie

Abbot, T. K., 1904-1905, *Further Notes on Coney's Irish-English Dictionary*, în „Hermathena", 13, p. 332-353.

Bedell, William, 1624, *The copies of certaine letters vvhich haue passed betweene Spaine and England in matter of religion. Concerning the generall motiues to the Romane obedience*, London, William Barret and Robert Milbourne.

Bendall, Sarah, Christopher Brooke, Patrick Collinson, 1999, *A History of Emmanuel College*, Cambridge, Boydell Press.

Birch, Thomas, 1744, *The Works of the Honourable Robert Boyle*, vol. V, London, Printed for A Miller.

Cabal, Marc, 2012, *'Solid divine and worthy scholar': William Bedell, Venice and Gaelic Culture*, în James Kelly, Ciarán Mac Murchaidh (eds.), *Irish and English: Essays on the Irish linguistic and cultural frontier, 1600-1900*, Dublin, Four Courts Press, p. 43-57.

Clarke, Aidan, 2009, *Jones, Henry*, în *Dictionary of Irish Biography*, vol. IV, Cambridge, CUP, p. 1025-1027.

[80] Despre Kirk, vezi Williams 1986: 97-100. *A Lunnduin, Ar na chur a gcló re R. Ebheringtham, ag na seachd réultaibh sa tsráid da ngoirthear, Ave Maria, abhfogus Luid-gheata, an bhlía. daóis an Tigh*, 1690.

[81] Kirkwood către Boyle, 30 octombrie 1690, Hunter 2008: 315; Williams 1986: 98; vezi şi "Documents connected with the circulation of the Bible and other religious texts in the Highlands, 1687-1691", în Hunter 2008: 343-55.

[82] Vezi "An answer to the objection against printing the Bible in Irish", în Hunter 2008, VI (Appendix I), p. 346-349.

BDD-A19641 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:03 UTC)

De Brún, Padraig, Máire Herbert, 1986, *Catalogue of Irish Manuscripts in Cambridge Libraries*, Cambridge, Cambridge University Press.

Dore, John Read, 1888, *Old Bibles: An Account of the Early Versions of the English Bible*, 2nd edition, London, Eyre and Spottiswode.

Ford, Alan, 1995, *The Reformation in Kilmore before 1641*, în Raymond Gillespie (ed.), *Cavan: Essays on the History of an Irish County*, Blackrock, Co. Dublin, Irish Academic Press, p. 73-98.

Hunter, Michael, 2008, *Supplement to the* Correspondence of Robert Boyle, vol. V-VI, [consultat la 15 August 2013: http://www.bbk.ac.uk/boyle/researchers/works correspondence/Corresp.%20Suppl.%20rev.pdf].

Jones, Henry, 1676, *A Sermon of Antichrist, preached at Christ-Church Dublin, Novemb. 12. 1676 by the Right Reverend Fatherin God, Henry Lord Bishop of Meath*, Dublin, Printed at His Majesties Printing-House.

Jones, Thomas Wharton, 1872, *A True Relation of the Life and Death of the Right Reverend Father in God William Bedell*, Westminster, Cambden Society.

Leslie, J. B., 2008, *Clergy of Kilmore, Elphin and Ardagh*, D. W. T. Crooks (ed.), Kilmore, Ulster Historical Foundation.

Lynam, Edward W., 1969, *The Irish Character in Print 1571-1923*, Shannon, Irish University Press [London, Oxford University Press, 1924].

Mac Murchadha Caomhánach, Seán Óg, 1912, *Sailm Dháibhidh, dréir láimhscribhinne bunaidhe liam Bheidil*, *Easbog*, Dublin, Hanna.

Maddison, Robert E. W., 1958, "Robert Boyle and the Irish Bible", in *John Rylands Library Bulletin* 41, p. 80-101.

Mahaffy, John P., 1903, *An Epoch in Irish History. Trinity College, Dublin Its Foundation and Early Fortunes, 1591-1660*, London: Fisher Unwin.

Mason, Henry Joseph Monck, (1843), *The Life of William Bedell*, D. D., London, Seeley and Burnside.

McCafferty, John, 2007, *The Reconstruction of the Church of Ireland. Bishop Bramhall and the Laudian Reforms, 1633-1641*, Cambridge, Cambridge University Press.

McCafferty, John, 2009, *Venice in Cavan: the career of William Bedell, 1572-1641*, în Brendan Scott (ed.), *Culture and Society in early modern Breifne/ Cavan*, Dublin, Four Courts Press, p. 173-187.

McCaughey, Terence, 2001, *Dr. Bedell and Mr. King: The Making of the Irish Bible*, Dublin, School of Celtic Studies.

McGuinne, Dermot, 1992, *Irish Type Design. A History of Printing Types in the Irish Character*, Blackrock, Co. Dublin.

McNeill, Charles (ed.), 1943, *Tanner Letters*, Dublin, Stationery Office.

Norton, David, 2005, *A Textual History of the King James Bible*, Cambridge, Cambridge University Press.

Ó Cuinn, Cosslett, Roibeard D'Uidheas Mac Siacais, 1971, *Scéalta as an Apocrypha*, Dublin, Oifig an tSoláthair.

Ó Cuív, Brian, 1992, *Aibidil Gaoidheilge and Caiticiosma: Seaán Ó Cearnaigh's Irish Primer of Religion published in 1571*, Dublin, Dublin Institute for Advanced Studies.

Ó Fearghail, Fearghus, 2012, *'A Word which generations had hoped for': The first Translation into Irish of the New Testament*, în Wim *Fran*çois and August den Hollander (ed.**),** *Wading Lambs and Swimming Elephants. The Bible for the Laity and Theologians in Late Medieval and*

BDD-A19641 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:03 UTC)

Early Modern Era, Bibliotheca Ephemeridum theologicarum Lovaniensium, 257, Leuven, Peeters, p. 347-386.
Ó Fiaich, Tomás, 1976, *Pól Ó hUiginn*, în „The Maynooth Review", 2 (1), p. 42-51.
Ó Maolchonaire, Flaithrí, (1975), *Desiderius*, Thomas F. O'Rahilly (ed.), Dublin, Institute for Advanced Studies.
Ó Moghráin, Padraig, 1945, *Pól Ó Huiginn*, in „Béaloideas", 15, 1/2, p. 87-101.
Parr, Richard, 1686, *The Life of the Most Reverend father in God, James Usher, Archbishop of Armagh, Primate and Metropolitan*, London, Nathaniel Ranew.
Reed, Talbot B., Alfred F. Johnson, 1952, *A History of the Old English Letter Foundries*, London, Faber.
Shuckburg, E. S., 1902, *Two Biographies of William Bedell Bishop of Kilmore*, Cambridge: Cambridge University Press.
Sarpi, Paolo, 1625, *The free schoole of warre, or, A Treatise, whether it be lawfvll to beare armes for the seruice of a prince that is of a diuers religion*, tr. by William Bedell, London, Bill.
Sarpi, Paolo, 1626, *Interdicti Veneti historia de motu Italiæ sub initia pontificatus Pauli V commentarius*, tr. by William Bedell, Cambridge, Bucke, Bucke and Greene.
Swete, Henry Barclay, 1914, *An Introduction to the Old Testament in Greek*, revised by Richard Rusden Ottley, Cambridge, University Press.
T[odd], J. H., 1833, *Original Letter of Archbishop Marsh*, în *The Christian Examiner and Church of Ireland Magazine*, vol. II, p. 761-772.
Williams, Nicholas, 1986, *I bPrionta I Leabhar. Na Protastún agus Prós na Gaeilge 1567-1724*, Dublin, An Clóchomhar.
Anon., 1833, *Notes on the life of Antonio de Dominis*, în „The Christian Examiner and Church of Ireland Magazine", vol. II, p. 601-617.

Traducere din engleză de Ana Catană-Spenchiu

BDD-A19641 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:03 UTC)